

LITVÁN GYÖRGY

Új adalék Károlyi Mihály és a KMP kapcsolatához

Az alábbi két dokumentum, amely már Károlyi Mihály levelezése I. kötetének nyomdába adása után került elő, önmagáért beszél. Néhány formai és tartalmi körülmény mégis tisztázásra, illetve kommentárra szorul.

A két levél – vagy inkább memorandum – meglepő módon nem Károlyi hagyatékában s nem is a KMP iratai között, hanem Jászi Oszkár amerikai irathagyatékában maradt fenn, s jelenleg is a New York-i Columbia Egyetem Butler Könyvtárának kéziratárában található.

Különös a két levél formai szempontból is. Egyiket sem valódi szerzője írta. Landler és Pogány memorandumja gyöngybetűs, valószínűleg női kéztől származó írással íródott. A Landlerék és Károlyi között közvetítő Guttman Henrik kommunista újságíró (egykor a *Világ* munkatársa) a jobb olvashatóság kedvéért bizonyára egy elvtársnőjével, talán feleségével tisztáztatta le a levelet, amelynek éléről egyébként – utólag – ceruzával kihúzták a megszólítást. Az aláírás és az utóirat Guttman kezétől származik.

Károlyi válaszát, illetve annak itt fennmaradt, aláírás nélküli másolatát a fiatal szocialista Faragó Károly, Károlyi ekkori titkára írta le, ám a levél stílusa, főként pedig tartalma, külpolitikai szemléletmódja egyértelműen igazolja Károlyi szerzőségét.

Csupán találgathatjuk, hogyan, mikor és miért került a két dokumentum az ekkor bécsi emigrációban élő Jászihoz, s miért lappangott az ő iratai között kerek hat évtizeden át? Jászi az emigráció első éveiben Károlyi legközelebbi barátja, munkatársa és tanácsadója volt, de éppen ekkor, 1920 tavaszán és pontosan a KMP-hez, a Kominternhez és Szovjet-Oroszországhoz való viszony kérdésében támadt közöttük az első, később szakadékká szélesedő repedés. A hevesen antikommunista Jászi végzetes hibának tartotta és minden erejével meg akarta akadályozni Károlyinak a KMP-hez való közeledését. Ez a kérdés egyik fő témája ekkori levelezésüknek, de a Landler–Pogány memorandumról sem ekkoriban, sem – tudomásom szerint – később nem esik szó leveleikben, még célzás formájában sem. Jászi még az 1930-as években, vitájuk elmérgesedése és nyilvánosságra kerülése idején sem használta fel ezt Károlyi ellen – mintha nem is tudott volna róla. Úgy tűnik, valamiféle diszkréció kötötte. A kérdés csak az, kivel szemben? Jellemének és a barátságról alkotott fogalmának ismeretében gyakorlatilag kizárható, hogy Károlyi tudta nélkül jutott a dokumentumokhoz, a valószínűség is amellettszól, hogy éppen tőle kapta őket megőrzésre, talán már legközelebbi, 1920 júniusi prágai találkozásukon vagy még inkább 1920 őszén, amikor Károlyi ellen, kommunista kapcsolata miatt, támadások indultak a csehszlovák sajtóban, s ő végül is családjával együtt Olaszországba települt át. Zakla-

tott helyzetében, s joggal tartva újabb zaklatásoktól, bizonyára nem akart efféle „kompromittáló” írásokat magánál tartani.

Mit bizonyítanak és mi újat tárnak fel a most talált dokumentumok? Alapjában véve inkább csak megerősítik többnyire közvetett adatokra, néhány kortársi visszaemlékezésre és Károlyi levelezésére támaszkodó eddigi ismereteinket és feltevéseinket, amelyeket Hajdú Tibor foglalt össze Károlyiról írt politikai életrajzában (1978) és két korábbi cikkében (Károlyi Mihály Prágában. Valóság, 1974/9.; Károlyi Mihály és a KMP kapcsolatáról a húszas években. Párttörténeti Közlemények, 1975/2.) Eszerint: 1. Károlyi politikai gondolkodásában a magyar ellenforradalom hatására további radikális balratolódás ment végbe. A Horthy-rendszer leghatékonyabb ellenszerét kutatva, 1920 tavaszán kapcsolatot keresett és talált a bécsi kommunista emigrációval. 2. A KMP ekkori vezetői közül leginkább Landlerrel és ennek híveivel rokonszenvezett. 3. Bármily közelállónak érezte és vallotta is magát a kommunista mozgalomhoz és Szovjet-Oroszországhoz, gondolkodásában sohasem lett valódi marxista és leninista. A KMP-hez és ennek célkitűzéseivel való viszonyát a mindenkori nemzetközi erőviszonyoknak és realitásoknak rendelte alá.

Mindezt az új dokumentumok oly frappánsan konkretizálják és egészítik ki, hogy az eddig is egyértelmű, de kissé homályos és hiányos kép csaknem minden részletében megvilágosodik.

Kiderül, hogy Károlyi kapcsolatfelvétele a KMP-vel nemcsak valamivel korábban, hanem több ágon és magasabb szinten is történt, mint eddig feltételeztük. Rácz László (Katz Lipót) jó öt évtizeddel későbbi, Mexikóból küldött visszaemlékezését (Valóság, 1973/6. 101–2.), mely szerint ő már 1920 márciusában tárgyalt Károlyival Kun Béla megbízásából, tárgyi adatok nem támasztják ugyan alá, de nem is cáfolják. Lehetséges, hogy Károlyi — akár Rácz, akár a művészettörténész Kenczler Hugó útján — először Kunnal és körével lépett érintkezésbe, s csak a kedvező válasz elmaradása vagy késlekedése után fordult Guttmann közvetítésével Landlerékhez. A sorrend azonban fordított is lehetett, sőt, Károlyi habitusának ismeretében az is elképzelhető, hogy nagyjából egyszerre, párhuzamosan kezdeményezett és tárgyalt mindkét irányban. Az időpontokat illetően mindenesetre tény, hogy Kun csak május 4-én jelenti Leninnek Károlyiról: „Hozzám fordult, és kijelentette, hogy csak egy munkás–paraszt diktatúráért lépne fel, és csak velünk együtt akar dolgozni.” Károlyiné pedig, egykorú naplójában, május 6-i kelettel számol be az inkább Landlerékhez tartozó Bolgár Elek látogatásáról és férjével folytatott megbeszéléseiről, megjegyezve: „Bolgár már a harmadik küldötte a kommunistáknak.” A két előző tehát bizonyára Rácz és Guttmann volt.

Az eddig ismert dokumentumok, így elsősorban Kun levele és Károlyiné naplója, inkább azt a benyomást keltették, hogy Károlyi és a KMP tervezett együttműködésében független erők politikai szövetkezéséről lett volna szó. A két említett dokumentum Károlyi párttagságának kérdését is elutasító, azaz negatív formában érinti. A Landler–Pogány memorandum viszont — és részben Károlyi válasza is — ennél szorosabb együttműködési szándéokra, alapvető nézetazonosságra és egy új, hármójuk által vezetendő kommunista párt létrehozásának eshetőségére utal.

Ha eddig is tudtuk, hogy Károlyi és Kun Béla sem a Tanácsköztársaság idején, sem az emigrációban nem rokonszenveztek egymással, Landlerrel ellenben Károlyi

mindvégig bizalomteli, jó kapcsolatban állt, úgy a régebben és újabban megismert adatok összevetéséből jóval több derül ki e személyes viszonylatoknál. Kun Béla Leninhez intézett levele teljesen elutasító álláspontot fejez ki nemcsak Károlyi esetleges párttagsága, hanem a vele való bármiféle komolyabb és őszinte együttműködés kérdésében is. Kun közli, hogy Károlyi közeledési gesztusára egyszerűen nem adott választ, az általa felajánlott anyagi támogatást visszautasította, a maga részéről legszívesebben egyáltalán nem bocsátkozna vele tárgyalásokba, ha pedig saját elvtársainak többsége ehhez mégis ragaszkodna, ő igyekezni fog az ügyet különféle kérdések bedobásával (pl.: mi a véleménye Károlyinak a terrorról, az agrárkérdésről?) minél tovább halogatni. Károlyi felhasználásának egyetlen módját – egy magyar parasztforradalom bekövetkezése esetén – az orosz szociálforradalmárok (eszerek) felhasználásának mintájára tudta elképzelni. Ennél az elképzelésnél lényegében mindvégig kitartott, és ebben nyilván még meg is erősítette párton belüli ellenfeleinek Károlyihoz való közeledése.

„Kun Béla azt mondja, hogy a kommunista párt egy töredéke az ő hátamegett paktál Gróf Úrral, de ő csak mosolyog ezen az 'éretlenségen'. Pogány azt mondja, hogy ő, Landler, Guth és mások diktatúrát akarnak Kun nélkül, és *harmadik* vezérnek esetleg elfogadják Gróf Urat is” – írta május 12-én Bécsből Károlyinak egykori titkára, Simonyi Henri, arról is részletesen beszámolva, mit akar a Pogány–Landler-féle frakció: „a III. Internacionálé alapján új magyar kommunista pártot, mely új diktatúrát csinál, de okulva az elsőt, nem húz ujjat a paraszttal, hanem azonnal felosztja a földet.”

A levélíró nem tudhatta, hogy ezt a platformot Landler és Pogány már hetekkel előbb „hivatalosan” is Károlyi elébe tárták. De ismerte hosszú éveken át volt „gazdáját”, és ezért nem érezte feleslegesnek, hogy minden érvet latba vetve eleve elvegye Károlyi kedvét a KMP-ellenzékkel való együttműködéstől. „Az egész koncepcióból csak a földosztás komoly” – hangoztatta, majd azt fejtegette, hogy a Pogány–Landler csoport mögött „nem áll senki és semmi”: se mozgósítható tömegek, se mozgósító program, se szovjet támogatás. Amennyiben pedig sikerülne visszaállítani a proletárdiktatúrát, ez éppen Kun koncepcióját igazolná, s az ő személyét helyezné ismét előtérbe. „Ezzel épp azok segítik őt a legjobban, akik legjobban marják.”

Simonyi Henri érvelése nem nélkülözött bizonyos realitásérzéklet. Kun Bélát ebben az időben – a kommunisták soraiban is – sokan bukott vezérnek tartották. A következő évek elkeseredett frakcióharcaiban ellene sorakozott fel a KMP vezetőinek jelentős része, így Hirossik János, Lukács György, Révai József, Rudas László, Hamburger Jenő. Mégis az *outsider* Simonyinak lett igaza abban, hogy a Kun Béla nélkül és az ő ellenére szervezett magyar kommunista mozgalomnak – az adott történelmi időszakban – gyakorlatilag nincs jövője. Kun, a maga kirívó emberi és politikai hibáival együtt, jelképe lett ennek a mozgalomnak bel- és külföldön, barát és ellenség számára egyaránt. Ellenzékének legtöbb vezetője végül is sorra kénytelen volt behódolni neki vagy kiegyezni vele. Az első e sorban éppen Pogány József volt, akit röviddel a Károlyinak küldött, Kun-ellenes vádiratnak is beillő memorandum megfogalmazása után már Kun oldalán s Landlerrel szemben találunk.

Pedig ez a memorandum – vehemens stílusából, főként pedig utalásrendszeréből és érvkészletéből következően – minden jel szerint elsősorban Pogány műve, s nem a kiegyensúlyozottabb, megfontoltabb Landleré, ha az „Öreg” egyetértett is tartalmával. (Lehetséges különben, hogy a szövegezés – a két vezető instrukciói alapján – a Kun-ellenességben legszélsőségesebb Guttmanntól származik, aki még ugyanazon év második felében megírta, s Landlerék tanácsa ellenére 1921-ben Henrik Ungar néven meg is jelentette „Die magyarische Pest in Moskau” című broszúráját, amely a pártból való kizáráshoz vezetett.)

A memorandumban a tanácskormány egész politikája felett gyakorolt, Kun Béla és Böhm Vilmos személye ellen kihegyezett kritika is csak ennek a mindinkább elvaduló frakcióharcnak az összefüggésében értelmezhető. A bírálat természetesen valós elemekből épült: a szocializálások túlhajtását, az agrárpolitika elhibázottságát vagy akár a külpolitikai vonalvezetésben mutatkozó bizonytalanságot már a húszas évek kommunista önkritikája is elismerte, s e tévedések alól a későbbi, a mai párttörténetírás sem menti fel az akkori vezetőket. Képtelen és tarthatatlan viszont a „tudatos vagy öntudatlan” szabotálás vádjá, amelyet a memorandum Kun és Böhm ellen emel, különösen a külügyi és a katonai politika vonatkozásában. Ennek részletes cáfolatára itt nincs szükség, elegendő az utóbbi évek növekvő számú és mélységű feldolgozásaira, így elsősorban Hajdú Tibor tíz év előtt megjelent monográfiájára, Liptai Ervin, L. Nagy Zsuzsa, Ormos Mária és mások munkáira utalni. Mindenekelőtt pedig Lenin véleményére, aki maga is úgy látta, hogy a világorradalmi folyamat lelassulása és a szovjet katonai segítség kényszerű elmaradása miatt az elszigetelt magyar Tanácsköztársaság csak lavírozással, az antanttal folytatott tárgyalásokkal és egyezkedéssel próbálhat időt nyerni.

A Tanácsköztársaság kikiáltása ugyanis e két előfeltevésre – a világorradalom, pontosabban a közép-európai forradalmak gyors bekövetkezésére és az orosz Vörös Hadsereggel való hamaros egyesülésre – épült. Merész kísérlet volt egyrészt az orosz forradalom lángjának a Nyugat felé való továbbterjesztésére, másrészt a nemzeti érdekek és az 1918-as népforradalom eredményeinek megvédésére. A két cél, különösen eleinte, sok tekintetben egybeesett, de mégsem volt azonos, és a növekvő nehézségekkel és bajokkal szemben mindinkább eltérő politikát, taktikát követelt.

Kun megkísérelte összeegyeztetni a kettőt, mintegy középúton járva, s egyben őrlődve is pártja balszárnya (Szamuely) és a szociáldemokraták között. (Nem igaz tehát, hogy ő a „szélső baloldalt képviselte” volna.) A Landler–Pogány memorandum fő ellentmondása viszont abban rejlik, hogy *összekeveri* a két szempontot. Csakis a második szempontból lehet ugyanis kifogásolni, hogy Kun „kierőszakolta idő előtte a proletárdiktatúrát Magyarországon”, és csakis az elsőből, hogy a diktatúrát augusztus 1-én, ugyancsak „idő előtte” feladta. A memorandumban gyakorolt kritika tehát inkoherensebb, mint a kritika tárgya: Kun politikája. Ezt az eszményekkel és realitásokkal egyszerre számolni próbáló politikát csak két módon érdemes bírálni: vagy mint Szamuely (és részben Lenin) tette, a szociáldemokratákkal való együttműködés miatt, vagy pedig, mint Károlyi és Kunfi tették, azért, hogy nem adta át korábban a hatalmat egy tiszta szocialista kormányzatnak, a fehér ellenforradalom megelőzése érdekében.

A memorandumban e két nézőpont összekeverése és a személyes indulat gyakran ellentmondásokhoz és torzításokhoz vezet. Így például a felvidéki visszavonulás elrendelése nem Kun és Böhm önkényes döntése, hanem a pártvezetőségnek az egész nemzetközi és katonai helyzet mérlegelése alapján meghozott, kollektív elhatározása volt. E lépést már akkor is sokan bírálták, de az ellenkezőjéért senki sem merete vállalni a felelősséget. Lényegében ugyanez mondható a lemondás körülményeire is. Egy visszaemlékezés (Breit József) szerint Kun az utolsó napokban éppen Pogánynak kínálta fel a főparancsnokságot, de elhárító választ kapott.

Néhol tehát hiányzik a kihegyezett kritika tárgyi vagy személyi hitele. Mindamellet hiba volna e memorandumot pusztán a vereséget követő frakcióharc tünetének és termékének tekinteni. A 19-es politika dogmatikus és szektás vonásainak éles bírálata, a munkás–paraszt diktatúra és egy szélesebb osztályszövetség koncepciója végül is előfeltétele és termékeny csirája lett a magyar kommunista mozgalom későbbi, népfrontos megújulásának. A Landler-féle hagyomány ebben nagy szerepet játszott.

Megjegyzendő még, hogy a Guttmann Henriktől származó utóiratban említett, Jean Longuet-hoz intézett „Lenin-level” valójában egy Longuet és a centrista szocialisták ellen irányuló cikk, az „Egy publicista jegyzetei”, amely 1920 márciusában jelent meg a Komintern folyóiratában. (Lásd Lenin Művei 40. k. 122–32.) Lenin itt, a bécsi Rothe Fahne nyomán, a kommunistákhoz csatlakozott, de ingadozónak bizonyult szocialisták árulásában jelölte meg a Tanácsköztársaság bukásának egyik főokát, s leszögezte, hogy egyéni szempontból lehet különbség a gyengeségből és a számításból árulóvá válók között –, politikai szempontból nincs ilyen különbség. Ez az írás azonban, Guttmann felfogásával ellentétben, csupán igen közvetve, annyiban fogható fel a Kun-féle politika kritikájának, hogy Kun túlságosan hitt a hozzá csatlakozó szociáldemokraták őszinteségében. Ezt utólag Kun is készséggel elismerte, s az idézett lenini értékelésből inkább az ő irányzata merített erőt.

Károlyi válasza egyetértő mondattal kezdődik, feltűnő azonban, hogy a továbbiakban alig reflektál a memorandum központi mondanivalójára, a Kun-féle politika bírálatára és egy új forradalmi párt tervére. Másról beszél, főleg pedig más szemzőgből nézi a helyzetet és a tennivalókat.

Károlyi Kun Béla iránti ellenszenvét naplófeljegyzései, levelei és memoárjai éppoly egyértelműen dokumentálják, mint Landler iránti régi és tartós rokonszenvét. Miért nem ment bele hát egy utalás erejéig sem Kun szidalmazásába? Tartózkodására általános magyarázatot ad két korábbi levele. Jászinak írta 1920. január 25-én: „Elméletileg igazad van, Kun B. nemcsak a terror, de ügyetlen, ostoba politikája miatt is bőven megérdemli az erős bírálatot. De részemről a leghatározottabban kerülni akarom még csak a látszatát is annak, mintha mosakodni akarnék.” Szendének pedig, február 21-én: „Ízlésem, büszkeségem tiltakozik az utólagos reklamációk ellen. Bár igaz, hogy a Tanácsköztársaság idején hiába próbáltam az ügyeket egy más mederbe terelni, nem tiltakoztam kifelé a terror ellen, és ezért ezt most sem tehetem. Lesz arra idő, mikor ezt is meg fogom tenni.” Ezt az ízlésbeli szempontot bizonyára kiterjesztette Landlerékhez intézett hivatalos jellegű és nyilván nemcsak Landler és Pogány kezébe kerülő válaszára is.

Lehetett azonban egy gyakorlatibb szempontja is: a keltezetlen, de legkorábban április utolsó hetéből származó válaszmemorandum írása idején már biztosan kapcsolat-

ban volt Kun Bélával, s nem óhajtott belekeveredni a KMP belső vitáiba, harcaiba. A Tanácsköztársaság megítélésében nyilván közelebb állt Landlerékhez, memorandumukat azonban némileg provinciális szemléletűnek érezhette. Hagyományosan külpolitikai szemléletével ő a nemzetközi láthatárt fürkészte, s elsősorban a szovjet politika jövő irányával akart tisztába jönni. Mivel pedig Lenin elsőszámú magyarországi bizalmasát – joggal – továbbra is Kun Bélában látta, mint államférfi, nem engedhette meg magának, hogy politikai kapcsolatainak építésénél szubjektív szempontokra hallgasson.

Károlyi válasz-memorandumából világosan látszik, hogy nem egy meghatározott ideológia vagy politikai stratégia közelítette a KMP-hez, hanem az a meggyőződés, hogy az adott helyzetben Szovjet-Oroszország és a kommunista mozgalom tehet legtöbbet a közép-európai reakció letöréséért, a térség nemzeteinek megbékéléiséért és szocialista irányú fejlődéséért. A célhoz vezető út, a stratégia és az eszközök megválasztását azonban a mindenkori konstellációtól és a szovjet politikától tette függővé. Így tehát ettől függött az is, hogy a magyar kommunisták, szocialisták és demokraták mely csoportjával fog egyáltalán vagy elsősorban együtt dolgozni.

A Landler–Pogány-féle pártalakítási terv nem valósult meg. Kun ellenállásán és a pártbeli frakcióharcok elmérgesedésén akkor, 1920-ban meghiúsult Károlyi és a KMP szervezett együttműködése. Károlyi számára maradt a kooperáció az egyes prágai magyar és cseh kommunistákkal, szocialistákkal, s a további együttműködés a magyar demokratikus emigráció radikális balszárnyával. A KMP-vel és a Kominternnel való szervezett kapcsolatfelvételre csak a 20-as évek közepén került sor.

*

1.

Igen tisztelt Károlyi elvtárs!

Nagy örömmel töltött el bennünket, amikor Guttman elvtárs közölte velünk az Ön politikai hitvallását, közölte velünk, hogy a III. Internacionálé alapján áll, hogy kommunista. Az Ön politikai fejlődésének és pályafutásának logikus betetőzését látjuk ebben az állásfoglalásban. Nem felejtettük el, hogy Ön volt az, aki a háború alatt az akkor forradalmi jelentőségű pacifizmus élére állt. Nem felejtettük el, hogy az októberi forradalom legelső sorban az Ön nevéhez fűződött. Nem felejtettük el, hogy Garamival, a szociáldemokrata miniszterrel szemben Ön követelte a minisztertanácson a szocializálást. Nem felejtettük el, hogy a jobboldali szociáldemokrata miniszterekkel szemben Ön volt az, aki velünk együtt a tiszta szocialista kormányban látta az egyedüli kivezető utat. Nem felejtettük el, hogy minden jobboldali, ellenforradalmi kísérlettel szemben (székelyek Pestre hozása, tisztí zászlóalj alakítása) Ön mindig a forradalmi katonatanács oldalára állott. Nem felejtettük el, hogy velünk, az akkori szociáldemokrácia baloldalával együtt, a jobboldali szociáldemokrata miniszterekkel szemben, Ön képviselte az entente orientáció helyett a moszkvai orientációt.

Igen nagy jelentőségűnek tartjuk az Ön állásfoglalását, és megbecsülhetetlen nyereségnek ítéljük, ha velünk egy úton akar haladni. Éppen ezért kötelességünknek tartjuk, hogy legteljesebb nyíltsággal tájékoztassuk nézeteinkről és szándékainkról.

1. Úgy látjuk, hogy a kapitalizmus bomlása egyre fokozódik, a világválság egyre több jelensége mutatkozik, és a világválság (ha különféle formákban és különféle időpontokban is) valamennyi országban elmaradhatatlan. Magyarország helyzetéről ugyancsak minden jel azt mutatja, hogy az egész keresztény kurzus elevenen rothad, és csak azért nem tör ki forradalom, mert nincs egyetlenegy osztály sem, amelynek elegendő ereje volna ahhoz, hogy belülről robbantsa szét Horthyék uralmát. Forradalminak látjuk tehát a helyzetet egész Európában csakúgy, mint Magyarországon, ennek természetes konzekvenciájaként csak forradalmi politikát csinálhatunk és akarunk csinálni.

2. A proletárdiktatúra uralmát csak a legteljesebb kritikával nézhetjük. Úgy látjuk, hogy az egész kormányzat alig volt egyéb, mint a diktatúra tudatos vagy öntudatlan megbuktatására törő rendszabályok és cselekedetek szakadatlan sorozata. Egyfelől álradikalizmus mutatkozott, így a szocializálás kérdésében, amikor nem csupán az igazán nagy üzemeket, a szocializálásra érett iparágakat, hanem a foltozó vargákat, a kézműveseket és a krájlereket is szocializálták. A kisüzemek szocializálása és ezzel az egész kispolgári masszának ellenforradalomba kergetése természetesen nem forradalmi rendszabály, hanem kispolgári bornírság volt.

3. A földkérdést ugyancsak valóságos ellenforradalmi módon oldotta meg a diktatúra kormányzata. Azt állították, hogy a nagybirtokot nem szabad szétdarabolni, mert ez a termelés érdeke, azt állították, hogy a grófokat és nagybirtokos zsidókat, mint termelőbiztosokat mindenütt a helyükön kell hagyni, mert ez ugyancsak a termelés érdeke, és a diktatúra egész fegyveres erejét arra használták fel, hogy kordában tartsák a földosztásra törő „bűdös parasztot”. Ezzel a politikával lehetővé tették, hogy az ellenforradalom egyúttal a régi Magyarország teljes restaurációját jelenthesse, a nagybirtokos osztály restaurációjával. Ez a földpolitika egy pillanatra sem tudta a forradalomban igazán érdekeltté tenni a parasztságot, nem tudta tehát megnyerni a revúció számára az ország népének legszélesebb rétegeit.

4. De a legsúlyosabb hibákat a proletárdiktatúra külpolitikája és hadi politikája követte el. Ebben a külső és katonai politikában a szélső jobboldalt képviselő Böhm Vilmos és a szélső baloldalt képviselő Kun Béla a legteljesebb egyetértésben járt el. Egyikük sem hittelt részt a diktatúrában. Mindketten az első pillanattól kezdve a diktatúra bukására számítottak. Eszerint irányították politikájukat is. A magyar diktatúra csak úgy tarthatta magát, ha komolyan veszi világválság hivatását, és viszi tovább a forradalmat. Kun és Böhm ezzel szemben állandóan lokalizálva tartották a magyar revúciót; állandóan az entente-tal próbáltak paktálni, és megakadályoztak minden végső győzelemre törekvő katonai politikát. Kun megegyezett Srobárral. És Böhm kiadta azt az abszurd parancsot, hogy a győztes seregeknek meg kell állni a demarkációs vonalon. Minden katonai szakértő képtelenségnek tartotta ezt a rendszabályt, és Landler a leghevesebb oppozícióval ellenezte.

Kunt elkábította a dicsőség, hogy Clemenceau szóba áll vele, együgyű ravaszággal azt hitte, hogy becsaphatja az entente-ot, és Böhmmel együtt kiadták a parancsot a cseh fronton a visszavonulásra. Ezt a visszavonulást Landler és Pogány végsőkig ellenezte. Kormányzótanácsi üléseken, pártvezetőségi üléseken ki is kényszerítették a cseh háború folytatását, ki is kényszerítették egy olyan határozatot, amely kimondta, hogy a munkástanács plénumának döntése nélkül nem lehet elrendelni a cseh visszavonulást.

Ennek ellenére, mindkettejük háta mögött, suttyomban, értesítésük és meghívásuk nélkül, rögtönzött pártvezetőségi és munkástanácsi ülést hívtak össze, amelyen Böhm és Kun szövetségben elhatározották a cseh visszavonulást. Landlert és Pogányt nem hívták meg erre az ülésre, mert tudták, hogy vésőig ellenzői a cseh visszavonulásnak, nem hívták meg őket, noha pártvezetőségi tagok voltak, noha népbiztosok voltak, noha az akkor a csehek ellen operáló 2 hadtest (a 3. és 5-ik) parancsnokai voltak.

Ennek a feltétlen romlást okozó külső és katonai politikának a betetőzését jelentette a kormányzótanács lemondása és a hatalomnak az entente-tal való egyetértésben a szakszervezeti Peidl-kormányának átadása. A lemondás megint csak úgy történt, hogy sem Landlert, sem Pogányt nem értesítették, és egyiküket sem hívták meg sem a pártvezetőségi, sem a kormányzótanácsi, sem a munkástanácsi ülésre. A lemondást állítólagos katonai okok miatt határozta el, de sem Landlernek, a hadsereg akkori főparancsnokának, sem Pogánynak, a helyettesének és az utolsó napon teljes sikerre vezető szolnoki operáció vezetőjének véleményét meg sem kérdezték, győzelmi jelentéseit gondosan eltitkolták.

Hiába vádolja most Kun Béla a diktatúra elárulásával Böhm Vilmost és társait. Az igazság az, hogy Kun nevezte ki Böhmöt bécsi követté, bár tudta – Böhm nyílt kártyával játszott előtte –, hogy Böhm a tanácskormány eltávozásának a híve. Kun adott írásos megbízást Böhmnek a tárgyalásokra, Kun állította föl mindig ideálként a Brest-Litovsk-i békét, csak éppen azzal a különbséggel, hogy amíg Lenin minden engedményre hajlandó volt, területet, hadisarcot, integritást, minden feláldozott egyetlen egyért, a proletárruralom életben hagyásáért és elismeréséért, Kun Béla fordítva cselekedett – állandóan azt ajánlgatta és ajánlotta követeivel, hogy a tanácskormány hajlandó lemondani, ha az entente ilyen vagy amolyan engedményeket ad ezért cserébe.

Ha a külpolitika és a katonai politika terén elkövetett hibák és gyávaságok e szakadatlan láncolatát árulásnak akarjuk nevezni, akkor Kun Béla csakolyan felelős a diktatúra elárulásában, mint Böhm Vilmos, vagy akármelyik szakszervezeti bürokrata.

Kun Béla volt az, aki pánikos állapotba esve, valósággal félelmében kierőszakolta idő előtte a proletárdiktatúrát Magyarországon, elkövette ezért azt az erkölcstelenséget, hogy nemcsak a szoc. dem. párt baloldalával, hanem annak konzervatív jobboldalával is egyesült. És ugyancsak Kun Béla volt az, aki pánikba esve, már május 2-án is fel akarta adni Budapestet, hogy a Bakonyba vonulhasson vissza, aki páni félelemtől hajtva, augusztus 1-én is időelőtte, szökve adta fel a diktatúrát.

5. Ez a rövid, és álláspontunkat csak kijelölő kritika magába zárja azt az állásfoglalásunkat is, hogy sem Böhmmel, sem Kunnal nem haladhatunk a jövőben egy úton, mert egyik sem mutatkozott elszánt, őszinte, becsületes forradalmárnak. Forradalmat pedig, ahogyan a magyar diktatúra szomorú példája megmutatta, csak forradalmárokkal lehet csinálni.

6. Új pártot akarunk teremteni, amely magában foglalná Magyarország igazán forradalmi elemeit. A bécsi emigráció már igen erős bomlásban van. Valamennyi frakció és frakciótöredék aktív és forradalmi cselekedetet váró hívei letöredezőben vannak eddigi frakciójukról. Naponta seregesen keresnek fel bennünket, hogy álljunk az élükre, mert sem Kunék és Lukácsék doktrínáir semmittevésével, sem Böhmék ide-oda kapkodásával nincsenek megelégedve. Magyarországból hasonlóan igen biztató híreket kapunk.

Meg vagyunk róla győződve, hogy egy új párt, amelynek az élén Károlyi, Landler és Pogány állna, a legrövidebb idő alatt magába szívna az ország minden forradalmi elemét a munkásságból, a parasztságból, a földmunkásságból és az intelligenciából.

7. Ez a párt (a nevét még meg kellene beszélni) a III. Internacionálé alapján állna. Programja: a munkások és földművesek uralma. Munkás- és paraszttanácsok. Fegyveres felkelés. A földbirtokok forradalmi úton való kézhez ragadása, vagyis a lenini földosztás programja. Nagyüzemek szocializálása.

E pártnak legközelebbi célja a magyar fehér uralomnak a megbuktatása. Ennek a célnak rendeli alá az agitáció módjait és eszközeit. Magyarországon mindent el kell követnie, hogy beférkőzhessen valamennyi munkásszervezetbe és pártszervezetbe. Ennek a módja azonban nem az, hogy doktrinair módon, állandóan a „kommunizmus” és a „proletárdiktatúra” jelszavait szajkózza, hanem gyakorlati és cselekvő jelszavakkal próbálja felrázni a tömegeket (természetben való ellátás, munkanélküli segély, antimilitarizmus, le a területi integritással!, vagonadó).

Párthíveinknek egyelőre benn kell maradniuk a Magyarországi – bármilyen reakciós – Szociáldemokrata Párt kereteiben, mert csakis így maradhatnak kapcsolatban a szakszervezetek munkástömegeivel. De a meglevő keretekben állandó és egyre élesebb oppozíciót kell alkotniuk. Emellett természetesen mindenütt kell lenni egy kis csoportnak, amely tisztán látja a kommunizmus céljait, amely illegális összeköttetést tart fenn a Magyarországon kívül levő pártvezetőséggel. Ugyanígy kell kapcsolatokat teremteni a parasztsággal is. Első jelszavak: rekvirálás ellen, sorozás ellen, pénzlebélyezés ellen, földosztás.

Láttuk, hogy a fehérek agitációja egy-egy ügyes jelszóval és néhány ügyes agitátorral néha egész vármegyék parasztságát tudta lázadásba kergetni.

9. De tisztára belső agitációval nem lehet Horthyékát megbuktatni, mert hadseregük annyira osztályhadsereg, annyira az aktív tisztek és zupás altisztek csapata, hogy megbomlasztani aligha lesz lehetséges. Éppen ezért külső segítségre, külső fegyveres szervezkedésre is szükség van. Nem idegen fegyverekre gondolunk, hanem csupán annak a lehetőségére, hogy Horthy-Magyarország határán kívül fegyveres erőket szervezhessünk. Ebben segítségünkre lehet Románia, Jugoszlávia, de legelsősorban Csehszlovákia jogos félelme, amellyel Horthyék revanzsától és Habsburg-hajlamától tart. Legelsősorban a csehek érdekeit veszélyezteti Horthyék uralma. Horthyék természetes szövetségesei a katolikus lengyelek, akik Teschen miatt viaskodnak a csehekkel, és az osztrák keresztényszocialisták, akik a Habsburgokat és Csehszlovákia három millió németjét szeretnék a revanzszal visszaszerezni. Ezért természetes politikájuk a cseheknek, hogy Ausztriában Rennert támogassák, a lengyelekkel szemben a Lengyelországgal háborúban álló szovjettal próbáljanak békét, Magyarországon pedig Horthyék bukására törekedjenek.

A világforradalom szempontjából nézve ma elmondhatjuk, hogy ha 1848-ban igaz volt az, amit Marxék mondtak, hogy a csehek ellenforradalmár nemzet a forradalmi magyarokkal és németekkel szemben, akkor ma éppen ellenkezően, a csehek forradalmi nemzet, a magyar, az osztrák és a lengyel katolikus és junker reakcióval szemben. Éppen ezért mi, akik a diktatúra alatt háborús előnyomulást követeltünk a világforradalom érdekében, most a csehekkel való együttműködést lehetőnek tartjuk, ugyancsak a világforradalom érdekében.

Rendkívül fontos körülménynek tartjuk, hogy Magyarországon az otthoni ún. Szociáldemokrata Párt, Miákits és Vanczákék a legutóbbi időben a legnyíltabban a területi integritás alapjára helyezkedtek, Horthyéknek naponta felajánlják támogatásukat, és valósággal szakszervezeti imperializmust folytatnak, és mindent elkövetnek, hogy a megszállt területek szakszervezeti csoportjait továbbra is magyar hegemonia alatt tartsák. Horthyék soroznak, és nagyon lehetők tartjuk, hogy aratás után, amikor a paraszt az integritásért esetleg hajlandó háborúba menni, amikor Lengyelországnak már esetleg békéje lesz Oroszországgal, és ezzel felszabadul Teschen felé a hadsereg, Horthyék a nyílt agresszivitás terére lépnek és betörnek a Szlovenszkóba.

10. Ez a külpolitikai szituáció adná meg alapját külpolitikai állásfoglalásunknak. Harc Horthyék militarizmusával szemben, nyílt agitáció Horthyék háborújával szemben, nyílt, őszinte lemondás a területi integritásról, gazdasági együttműködés Csehszlovákiával, Jugoszláviával és Romániával. Ennek a politikának is csak hasznára válhat, ha Bóhm és Kun ballasztjától megszabadulunk. Bóhm a területi integritás híve, és így lehetetlen a csehekkel szemben, Kun pedig, ahogy Lenin Longuet-hoz intézett levele mutatja, már majdnem egészen lehetetlen Oroszországgal szemben.

11. A legközvetlenebb teendőknél mindezek alapján nézetünk szerint következőknek kell lenniök: a bécsi, a prágai és a felvidéki emigrációban levőknek pártunk alapján való megszervezése, a hasznavehető elemek kiválogatása és agitatori célokra felhasználása.

Helyes és szükséges volna az Ön terve is, amiről Guttmann referált: az emigráció összes frakciói számára, politikától mentes segítőirodák felállítása: különösen fontos volna ilyen segítő iroda Budapesten a fogságban ülők (pártkülönbségre való tekintet nélkül) családtagjainak segítésére, látogatására és lelki erősítésére.

12. Az emigráció sok-sok ezer felvidéki magyarjának megszervezésére a legalkalmasabb formának a cseh szokol-egyesületek formáját tartjuk. A szokol-egyesületek nagyszerű palástjai voltak a csehek fegyveres szervezkedésének a háború előtt és a háború alatt. Ezek az egyesületek testedzés, ének és kultúra címén és gyakorlásával nyilvánosan működhetnek, és mégis a legkezelhetőbb alapjai lehetnének a katonai szervezkedésnek.

Híveinknek mindenütt azt az utasítást kellene adnunk, hogy a legkorrektebb módon tartózkodjanak Csehország politikai vagy szociális ügyeibe való minden beavatkozástól, és csupán a Horthy-Magyarország elleni harcra szervezkedjenek.

Prágában a volt Galilei-isták szervezkedésének is nyomatékosan azt a tanácsot adjuk, hogy ne csupán művelődési célokra álljanak össze, hanem szokol mintára testedzés címén, katonai formáció alapjává fejlesszék magukat Horthy-Magyarország ellen.

13. Legsürgősebb szükség az új párt számára sajtó teremtése, Bécsben, Prágában és a felvidéken. Ha napilapot tudunk teremteni vagy szerezni, ennek fő feladatát nem frakció-harcban, hanem a fehérek ellen szegzett forradalmi küzdelemben látnók.

14. Sürgető feladat kapcsolat megteremtése Pécs bányászságával, amely a diktatúra idején ezerszámra szökött át Jugoszláviából, hogy fegyverrel szolgálja a proletárforradalmat, és most minden hír szerint hajlandó arra, hogy fegyverrel állja útját Horthyék bevonulásának

15. Igen fontosnak tartanók a minél előbbi személyes érintkezést, akár úgy, ha mi utaznánk Önhöz, ha tud cseh útlevelet szerezni részünkre, akár úgy, hogy Ön utazna

ide. 9 és 1/2 havi internálás után éppen most, néhány nap előtt engedett mindkettőnk szabadlábra az osztrák kormány.

Reméljük, hogy nézeteink és szándékaink megegyeznek az Ön meggyőződésével és terveivel. s azt hisszük, hogy együttes harcunk feltétlen sikerre vezetne.

Kérjük minél előbbi tájékoztató válaszát.

Wien, 1920. április hó 17-én.

Elvtársi üdvözzettel

Landler Jenő és Pogány József megbízásából
aláírva

Mellékelem Lenin levelét Longuet-hoz, amely Bécsben nagy hatással volt az emigrációra, addigra is, amíg szerencsém lesz személyesen referálni. s a fenti emlékirat egy részére nézve illetékes helyről is jövő megjegyzéseket, s a magam észrevételeit is megtenni.

Igaz híve

Guttman Henrik

A mellékelt R. F.-beni Lenin-levél teljesen hiteles. Magam fordítottam a svéd pártlapunkból, szóról szóra, s újabban a Daily Heraldban Sylvia Pankhurst is hivatkozik rá (más kérdésben), mint döntő fontosságú dokumentumra.

G. H.

2.

Károlyi Mihály válasza

A memorandumban foglaltakat csaknem minden részében osztom. A helyzet, bár mireánk nézve napról napra kedvezőbb, az idő velünk lévén, mégis igen nehezen megoldható.

Tisztában kell azzal lenni, hogy mivel úgy az októberi, mint a márciusi forradalmak sikertelenül végződtek, a közhangulat elveszítette irántuk a bizalmat. Igaz ugyan, hogy a fehérterror sokat segített. Az ellenpróba csúfos összeomlás előtt áll, a tömegek most inkább ezeket szidják, a jelen hibák frissebben élnek bennök, mint a feledésbemenő múlt hibái. Ezen okoknál fogva nem találnám szerencsés ötletnek, ha bárki is a bukott, kompromittált forradalmak jelszavával akarna Magyarországra visszatérni.

A tömegek megnyerése szempontjából legjobb volna, ha új emberek új jelszavakkal bontanának zászlót. Ez azonban természetesen így nem lehetséges, mert sem nem lehet egészen új elvekkel jönni, mert hisz' nem az elvekben volt a hiba, de az elvek keresztülvitelében, sem nem lehet egész új embergarnitúrákkal beállítani, mert itt is nem annyira az egyes emberekben volt a hiba, mint összeállításukban. A Károlyi-rendszer alatt az volt a hiba, hogy a koalíció jobbszárnyában konzervatív, csaknem feudális hajlamú sovíniszta emberek vettek részt, míg a rendszer szélső baljai már nem is álltak parlamentáris, hanem a III. Internacionálé alapján. Ha a kabinet összetételében az ellentétek

nem is voltak ilyen élesek, bár ott is igen nagyok voltak, de az államgépezetben dolgozóknál megvolt a széthúzás.

A tanácsköztársaság összetétele talán azért volt elhibázott, mert 90–95% erejéig zsidók vettek abban részt, amely kifelé valóságos gettó-jelleget adott az egész rendszernek. Ez azért volt olyan nagy hiba, mert az ellenforradalomnak egy óriási agitációs fegyvert adott a kezébe. A mi hátramaradott országunkban, amelyben alig van középosztály, a kereskedők legnagyobb része zsidó, így a háború alatt a legodiózusabb fajtáját a kereskedelemnek, a lánckereskedést is ők űzték. A tömegek, sőt még a zsellérek is a tőkésosztály alatt elsősorban a zsidókat, és csak másodsorban a grófokat értették.

A feladat tehát az, hogy a régi forradalmi jelszavakat új alakban kell bemutatni, az embereknek pedig más összetételben kell szerepelniük.

1. A kérdés tehát az: milyen elv, milyen jelszó, milyen taktikával lehet és kell megindítani a harcot?

2. Milyen időpontot kell a harc megindítására kiválasztani?

Mindkét kérdésnél a legfontosabb, hogy pontosan informálva legyünk az oroszok kül- és háborús politikájáról, legközvetlenebb terveikről.

Mint a múltban, úgy most is Szovjetország külpolitikája két különböző irányban haladhat, vagy Európa, vagy a távol-kelet felé orientálódhat. Egyszerre a kettő alig elképzelhető.

A jelek, sajnos, arra engednek következtetni, hogy Oroszország egyelőre nagyon is el van foglalva egyrészt a sziberó–japán problémával, másrészt a perza–indus és iszlám kérdésekkel. Az orientáció kérdése természetesen nemcsak tőle függ. A japánok előnyomulása, még abban az esetben is, ha Lenin az európai ügyeket ítélné fontosabbnak, egyenesen kényszerítheti őt arra, hogy Európa forradalmasításának kérdését másodlagos módon kezelje.

A mi politikánknak lényegesen másnak kell lennie, aszerint, hogy Oroszország politikáját merre irányítja. Ha európai politikát követ, akkor mi is a legradikálisabb úton indulhatunk el. Ellenkező esetben vagy várásra kell lovagolnunk, vagy lassú alkalmazkodó taktikával kell célunk felé haladnunk. Az első esettel, mint a kevésbé valószínűvel most nem foglalkozom. Különben is ilyen kedvező körülmények között a taktika magától adódnék, nem sok fejtörést okozna nekünk, hogy mit kellene tennünk, ha például a vörösök levették a lengyeleket, amelynek kedvező hatása úgy a csehekre, mint a románokra elmaradhatatlan.

Sokkal nehezebb a második eset, ha Oroszország vagy nem tud, vagy nem akar az európai ügyekben aktívan részt venni.

Ebben az esetben ránk nézve két eljárási mód között lehet választani.

1. Az egyik: várni. Várni jobb időkre, várni, ha Oroszország nem is, legalább Németország, Olaszország vagy más állam a mi irányzatunkban megmozdul.

2. A másik eljárási mód volna, dacára a rossz konjunktúrának, mégis akcióba lépni.

Elképzelhető az az eset, hogy várni nem lehet. Először, mert az emberek türelmetlenek, másodsor, mert az emigráció, ha nem cselekszik, elveszti összes szimpátiáját odahaza, szemére vethetik az otthoni elvtársak, hogy az emigráció tétlenségének köszönhetik a fehérterror fennmaradását. Harmadszor, mert a Horthy-rendszer a bukásra annyira érett, hogy sehogy sem tudja magát tartani, és érett gyümölcsként az

első akcióba lépő csoportnak ölébe hullhat. Például egy Garami–Vázsonyi–Hadik aratnák le a babérokot, és az agyonkínzott proletárság örömmel fogadná őket, az ügyre nézve ez azért volna veszélyes, mert a cseh kormány nekik adná meg azokat a gazdasági és politikai előnyöket, melyeket különben mi kapnánk meg, mert hiszen a cseh kormány mindenkinek, aki garantálja őt afelől, hogy nem hozza vissza a Habsburgokat, Magyarországot félig-meddig is demokratikus kurzusban tartja, messzemenő koncessziókat tenne és a „revanche”-politika elmaradása folytán a drága fegyverkezést megszüntetheti. Tehát ez a nagy ütőkártya ránk nézve veszendőbe menne, nem is beszélve arról, hogy ezek az urak is egy 50%-os földbirtok-reformmal meg tudnák nyerni a parasztságot.

Ismétlem tehát, ha dacára a kedvezőtlen konjunktúrának, dacára, hogy Oroszországot a Távols-Kelet köti le, mégis akcióba akarunk lépni, és a fent említett okok miatt nem tudunk várásra lovagolni, más támasz után kell néznünk.

A szukcessziós államok között a legbalrább menő politikát Csehország követi. A mostani választási eredmények is ezt mutatják, de bár a szocialisták 47%-át bírják a mandátumoknak, téves volna ebből túl vérmes következtetéseket levonni. Az itteni nagy szocialista párt túlnyomó része jobboldali szocialistákból áll, a vezérek mindenesetre azok, Lehet, hogy idővel ez változni fog, egyelőre azonban ez a helyzet. Ezért nem remélhető, hogy a legközelebbi cseh kormány egy nyílt proletárdiktatúrát Magyarországon támogatna.

A kérdés tehát az, az adott körülmények között mit lehet és mit szabad tenni. Hogy erre a kérdésre felelhessünk, okvetlenül szükséges Lenintől nemcsak információkat, de direktívát is kapni. Másodsor nem tehetünk ugrást a sötétbe. Én legalább nem vagyok hajlandó holmi mendemonda híreknek hitelt adni, elég volt egy bukásból, egy második bukás egyenlő volna a szocialista-kommunista programnak Magyarországon végleges csődjével.

Az eshetőségek tehát következők:

1, várni, — 2, nyíltan proletárdiktatúrával, tanácsköztársasági rendszerrel zászlót bontani — 3, trójai falóval operálni, burkoltan célunk felé haladni.

Egy hódító hadsereg élén kedvező konjunktúrák mellett nem probléma a proletárdiktatúrának kikiáltása. Egyelőre azonban nem tartunk itt.

Ha ma akcióba lépünk, az a kérdés, milyen címen történjék a propaganda és milyen nyíltsággal.

A fegyveres beavatkozást is kétféle módon lehet elgondolni:

1. Úgy, hogy a cseh kormánnyal egyetértésben, annak tudtával. Egy ilyen esetben a kormánynak meg kellene engedni Szlovákiában a toborzást, amihez anyagi támogatást is kellene adnia.

2. Földalatti úton történne a vörös légiók felállítása a kormány tudta nélkül, ebben az esetben természetesen a diplomáciai előzetes gazdasági és politikai megállapodás, garancia a békeszerződés revíziójára, mind elmaradna, elmaradna ugyancsak a jugoszlávokkal történendő megegyezés, s így még siker esetén is, ha különben a konjunktúra kedvezőtlen, Magyarország ismét a „splendid isolation”-nak örvendene.

Nekem is az a nézetem, hogy a legfontosabb a parasztság megnyerése. A tanácsköztársaságnak egyik legnagyobb hibája az volt, hogy a paraszt pszichológiáját nem ösmerte. Nem számolt a magyar paraszt földéhségével. Kun Béla ezen a téren nem követte Lenint. Ne legyünk katolikusabbak a pápánál, ami a marxista Leninnek jó volt, az nekünk is jó lehet. Az nem szenved kétséget, hogy egy ilyen földreform (mint az orosz), mely a

parasztnak magántulajdonban engedi át a földet, nem fedi a szocialista-kommunista tanokat. De visszamaradt országokban, mint amilyen a miénk is, ez a görbe út vezet a szocializmus felé, mert csak így lehet a parasztokat forradalmasítani, csak így lehet őket az ellenforradalmi agitációból kiragadni. Az is bizonyos, és ez még nagyobb baj, hogy a többtermelés problémáját a földnek pulverizálásával alig lehet összegegyeztetni. Korrekatívumokat el lehet ugyan képzelni, de ezek is a gyakorlatban gyengén sikerülnek. Egyes nagyobb birtokokat mintagazdaság módjára állami kezelésbe kell venni, hogy legalább a városok élelmezését biztosítsuk. Hisz' ezt a tanácsköztársaság is megpróbálta, a főhiba azonban ott volt, hogy nemcsak hogy a nagybirtokokat mindenütt meghagyta, hanem a régi tulajdonosok által kezeltette azokat.

Összefoglalva tehát addig, ameddig Lenintől pozitív információkat nem szereztünk, dönteni a követendő akcióprogramról, határozni nem lehet.

Az emigrációt addig is meg lehet szervezni, az embereket így össze lehet tartani, a zülléstől meg lehet őket menteni.

Az emigrációnak nem kell és nem is lehet pozitív programot adnia, nyitva kell hogy tartsa az utat úgy a kedvező, mint a kedvezőtlen konjunktúra esetére.

Hogy a propaganda milyen irányban és milyen jelszavak mellett történjen, erre nézve is a fent említett orosz információk lesznek döntők.